

Invazija na privatnost

– ANALIZA MEDIJSKOG IZVEŠTAVANJA –

Autorka analize:

Tanja Maksić

Lektura i korektura:

Milica Milić

Saradnici na istraživanju:

Sanja Živanović,
Teodora Koledin,
Željko Milanović

Dizajn i prelom:

Miloš Sindelić

Autorka metodologije istraživanja:

Jelena Kleut

Izdavač:

BIRN Srbija

Za izdavača:

Dragana Žarković Obradović

Urednica:

Gordana Andrić

Beograd, januar 2024.

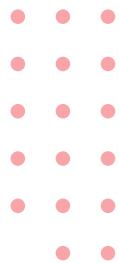
Publikacija je izrađena u okviru projekta Cena privatnosti koji partnerski sprovode BIRN Srbija, Partneri Srbija i SHARE Fondacija, uz finansijsku podršku Ministarstva spoljnih poslova Kraljevine Holandije u okviru MATRA programa. Stavovi izraženi u ovoj analizi su odgovornost BIRN Srbija, Partneri Srbija i SHARE Fondacije i ne odražavaju nužno stavove donatora.

Kingdom of the Netherlands

Sadržaj

Rezime	4
Kontekst	6
Kršenje privatnosti u fokusu – metodologija istraživanja	8
Intenzivno izveštavanje i učestalo kršenje prava	10
Maloletnici – posebno ugroženi	13
Osumnjičeni bez prava	14
Vizuelna identifikacija	16
Izvori iz anonimnosti	17
Izveštavanje iz suda – gde je granica privatnosti	19
Studija slučaja: izveštavanje medija o masovnim ubistvima u Ribnikaru i Malom Orašju i Duboni	20
Istraživački pristup	21
Senzacionalizam, kršenje privatnosti i curenje informacija	22
Čije pravo na privatnost je ugroženo?	24
Teme i izvori	28
Preporuke	29

Najnoviji izveštaj BIRN-a bavi se pitanjima kršenja prava na privatnost u medijskom izveštavanju. Nastao je kao odgovor na grubu kršenja novinarske etike u izveštavanju o masovnim ubistvima koja su duboko potresla javnost prošle godine, kao i na učestale povrede privatnosti u redovnoj medijskoj produkciji.

Rezultate istraživanja, kao i preporuke koje ih slede, stavljamo na uvid novinarima, urednicima i široj medijskoj zajednici u okиру debate o neophodnosti unapređenja regulatornog i samoregulatornog okvira i postojećih medijskih praksi.

Pitanja prava na privatnost i izveštavanje medija regulisana su i zakonima (Zakon o javnom informisanju i Zakon o zaštiti podataka o ličnosti) i etičkim kodeksom novinara (kao i pratećim smernicama za primenu kodeksa u onlajn okruženju). Ovi dokumenti ne samo da ističu obavezu istinitosti u izveštavanju, načela odgovornosti i novinarske pažnje, već i poštovanje privatnosti i dostojanstvo ličnosti kao temeljne vrednosti koje se štite.

Ipak, kako naše istraživanje pokazuje, povrede privatnosti su česte, a izveštavanje bazirano na ličnim podacima je veoma intenzivno.

Izveštaj ima dve celine – jednu koja prati povrede privatnosti u redovnom izveštavanju medija i posebnu studiju slučaja koja se bavi analizom kršenja prava na privatnost tokom izveštavanja o masovnim ubistvima u Osnovnoj školi Vladislav Ribnikar, Malom Orašju i Duboni.

Izveštaj je nastao na osnovu kvantitativno-kvalitativne analize sadržaja na uzorku od sedam onlajn medija (Nova, Informer, Kurir, Blic, Novosti, Telegraf, Alo). Datumi koji su uzeti u obzir uključuju dve konstruisane nedelje u aprilu i septembru 2023. godine, a studija slučaja obuhvatila je datume od 3. do 7. maja 2023.

Uzorak je formiran na osnovu baze onlajn tekstova koje je za potrebe istraživanja pripremila agencija Picasa AI na osnovu zadatih ključnih reči. Inicijalna baza tekstova koju je BIRN dobio za analizu od agencije Picasa AI pokazuje da se veliki broj tekstova bazira na nekoj vrsti ličnih podataka ili da tretiraju podatke o ličnosti.

Zloupotreba ličnih podataka podstaknuta je različitim okolnostima i interesima: uređivačke politike i tabloidni pristup obradi tema; zahtevi digitalnog okruženja koje prednost daje brzini, klikabilnosti i viralnosti sadržaja; bliski odnosi medija i vlasti u kojima država prijateljske medije finansijski podržava; „curenje“ podataka iz institucija.

Neki od ključnih nalaza medijskog monitoringa pokazuju:

- Distribucija prekršaja prati intenzitet izveštavanja – što mediji imaju veću produkciju, učestalije krše pravo na privatnost. Ukupno je detektovano 408 izveštaja u kojima je prekršeno pravo na privatnost. Od toga, više od polovine, odnosno 237 tekstova, bilo je u vezi sa masovnim ubistvima u maju 2023. godine.

- U distribuciji tema, dominiraju ubistva, i drugi vidovi nasilja, poput nesreća, samoubistava i sl. Slede ih teme porodičnog nasilja, kao i potrage za nestalim licima. ● ● ●
- U nešto više od polovine obrađenih izveštaja privatni podaci nalaze se već u naslovu; Uz njihovu senzacionalističku obradu, kao i čestu upotrebu tzv. pojačivača, osigurava se emotivna reakcija publike i „klikabilnost“. ● ● ●
- Ime i prezime su lični podaci koji se najčešće objavljaju i koji omogućavaju identifikaciju žrtava/osumnjičenih, a sledi ih čitav niz podataka, o zdravstvenom stanju, adresi stanovanja, informacijama o prethodno počinjenim delima i sl. ● ● ●
- Iako se zakonima i kodeksom posebno štite prava maloletnika, istraživanje pokazuje da su oni jedna od najugroženijih grupa o kojoj se izveštava. Vizuelna identifikacija maloletne žrtve detektovana je u 55 slučajeva (od toga 40 u vezi sa ubistvima u Ribnikaru i Malom Orašju i Duboni), što je jedna od najgrubljih praksi kršenja prava na privatnost.
- Prava odraslih najčešće se krše kada su u ulozi osumnjičenih, uhapšenih ili optuženih, i stiče se utisak da mediji smatraju da njihovo pravo na privatnost prestaje dobijanjem ovog statusa. Našim istraživanjem su detektovana 133 takva slučaja u redovnom izveštavanju i 86 u slučaju masovnog ubistva u Malom Orašju i Duboni.
- U prilog nedostatku profesionalizma u obradi tema govori i podatak o nepostojanju autorstva, ni tekstova ni fotografija, u polovini obrađenih izveštaja, a u velikom broju izveštaja mediji se oslanjaju na anonimne izvore.
- Identifikaciji žrtava i osumnjičenih doprinosi i pristup brojnim ličnim podacima na profilima društvenih mreža. Na primer, one su izvor vizuelne identifikacije u jednoj trećini obrađenih slučajeva.
- Granični slučajevi tiču se medijskog izveštavanja i objavljivanja privatnih podataka koji su deo sudskih procesa otvorenih za javnost.

Kontekst

Debata o ravnoteži između dva prava – **prava na informisanje javnosti i prava na privatnost pojedinaca**, jedno je od centralnih etičkih pitanja u modernim medijskim sistemima. Ova debata naročito je aktuelna u kontekstu digitalnog okruženja za razvoj medija, jer je deljenje ličnih podataka putem različitih platformi i društvenih mreža postalo uobičajeno, a njihovo korišćenje legitimni izvor informacija.

Pred medije se, zato, stavlja niz obaveza koje proističu iz zakona i samih pravila profesije. Zakon o javnom informisanju i medijima i samoregulatorna pravila profesije (Kodeks novinara Srbije i Smernice za primenu Kodeksa novinara Srbije u onlajn okruženju 2.0) daju okvir za odgovorno izveštavanje i upotrebu ličnih podataka. Ovi dokumenti ne samo da ističu obavezu istinitosti u izveštavanju, načela odgovornosti i novinarske pažnje, već ističu i poštovanje privatnosti i dostojanstvo ličnosti kao temeljne vrednosti koje se štite.

Pravo na privatnost i zaštita podataka o ličnosti regulisana je posebnim Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti, koji se fokusira na obradu podataka o ličnosti i slobodni protok takvih podataka. Ovaj zakon ne utiče direktno na uređivačke politike medija, ali prepoznaće novinarski izuzetak i pravo na javno informisanje.

Kodeks novinara Srbije celu glavu VII posvećuje smernicama za poštovanje privatnosti, uključujući tu i **privatnost, dostojanstvo i integritet ljudi** o kojima piše, dužnu pažnju kada se izveštava o događajima koji uključuju tragedije, lični bol i šok, ili pak, kad izveštavaju o maloletnicima.

U istoj glavi Kodeksa se ističe da „novinar mora da ima **svest o moći medija**, odnosno o mogućim posledicama po žrtvu ili počinioca ukoliko se otkrije njihov identitet“, a posebno o težini posledica u slučaju greške. U digitalnom svetu, ovo znači da objavljen privatni podatak zauvek ostaje u internetskom prostoru i da se vrlo brzo i nekontrolisano multiplikuje te može biti izvor kontinuirane viktimizacije žrtve.

Zakonom o javnom informisanju dodatno se štiti autentičnost i dostojanstvo ličnosti na koje se informacija odnosi, a naročito u kontekstu ako se tom informacijom ne doprinosi javnom informisanju ili javnoj raspravi.

Tretman privatnosti u medijima igra ključnu ulogu u **izgradnji poverenja između medija i publike**, čime se osigurava da se informacije koriste odgovorno i transparentno.

Suprotno zacrtanim standardima, **pravila o zaštiti privatnosti učestalo se krše**. Kako pokazuju podaci poslednjeg dostupnog monitoringa medija Saveta za štampu, u periodu od 4 meseca (oktobar-decembar 2022. godine i januar 2023.) 9 nacionalnih, dnevnih listova napravilo je ukupno 2653 prekršaja novinarske etike, od toga se 737 ili oko 30% odnosi na kršenja pravila privatnosti.

Zloupotreba ličnih podataka podstaknuta je različitim okolnostima i interesima. Jedna od njih proizilazi iz samog **uređivačkog pristupa i obrade tema**, na primer, u tabloidnim medijima tradicionalno se nalazi senzacionalističko i intruzivno

novinarstvo, koje odlikuju nepotrebno otkrivanje identiteta, selektivni pristup ili prisrasno prikazivanje ličnih podataka.

Uređivačke politike su vođene i **zahtevima digitalnog okruženja i poslovnog modela** medija. Imajući u vidu da se u digitalnom prostoru prednost daje brzini, klikabilnosti i viralnosti sadržaja, kao i da je ovaj prostor bez suštinske kontrole koja bi zaustavila širenje dezinformacija i štetnog sadržaja, uveliko utiče i na same medije da se prilagode novim zahtevima. Sadržaji su oblikovani tako da **izazivaju emotivne reakcije publike**, što podaci iz privatnog života svakako jesu, povećavaju broj „klikova“ i posete sajтовima. Upravo veliki broj klikova i druge interakcije sa publikom i posete sajтовima koje se mere milionima obezbeđuju poslovni model i prihode od prodaje digitalnog oglasnog prostora.

Učestale povrede privatnosti u izveštavanju treba sagledati i **u odnosu medija i vlasti**. U još jednom istraživanju Saveta za štampu navodi se da „politički akteri i vlasnici medija često reinterpretiraju granice slobode medija, težeći da ostvare političke ciljeve i poslovne interese pritom ignorišući osnovne postulate novinarskog Kodeksa“. Ovde se može govoriti ne samo o pritisku vlasti, odnosno političkih i državnih struktura, već i o otvorenosti izdavača da takvim zahtevima izađu u susret jer dobri odnosi sa političkim strukturama igraju značajnu ulogu u dobijanju finansijskih sredstava za funkcionisanje medija.

Još jedna dimenzija su slučajevi tzv. **curenja podataka iz institucija**, kada novinari koriste podatke koji su nelegalno prikupljeni ili koji se po zakonu ne bi smeli naći u medijima, jer bi njihovo objavlјivanje ugrozilo pravo na privatnost (ove slučajeve ne treba mešati sa uzbunjivačima koji ukazuju na korupciju unutar institucija).

Naposletku, treba uzeti u obzir i ukupno stanje medijske scene koja godinama pati od nedostatka medijskih sloboda, slabih i „zarobljenih“ institucija koji nisu adekvatan kontrolni mehanizam, nepovoljnog ekonomskog okruženja za razvoj i investicije, kao i daljeg zarobljavanja od strane struktura vlasti (kao što pokazuje poslednja, vrlo žustra rasprava između medijskih udruženja i predstavnika vlasti o usvajanju medijskih zakona).

Ovakvo okruženje neupitno vodi **padu kvaliteta informisanja**, polarizaciji medijske scene (podeli na režimske i kritičke medije), kao i daljem urušavanju standarda informisanja.

Kršenje privatnosti u fokusu – metodologija istraživanja

Izveštaj koji sledi ima dve celine, jednu posvećenu **slučajevima kršenja privatnosti u medijskom izveštavanju**, i drugu koncipiranu kao **studiju slučaja o kršenju privatnosti u izveštavanju o masovnim ubistvima** koja su se desila u maju 2023. i koja su obeležila prethodnu godinu, ne samo svojim jakim uticajem na javnost, već i intenzitetom medijskog izveštavanja.

Glavno pitanje kojim je vođena analiza, obe navedene celine, jeste **koliko učestalo mediji u svojim tekstovima narušavaju pravo na privatnost**. U generalnom izveštaju akcenat je bio na temama u kojima najčešće dolazi do kršenja, poput izveštavanja o žrtvama ili preživelima u slučajevima nasilja, nestalim licima, poštovanju pretpostavke nevinosti u izveštavanju o sudskim procesima ili kriminalnim grupama.

U studiji slučaja, poseban ugao je dat izveštavanju o masovnim ubistvima, s dopunskim pitanjima koja se odnose na prava maloletnika (i u ulozi žrtve, ali i počinitelja), vrste ličnih podataka koje mediji objavljuju, izvore informacija, zastupljenost fotografija i njihovo poreklo.

Posebno smo se bavili pitanjima **identifikacije lica** (žrtava ili osumnjičenih, posebno) kada za tim nije bilo potrebe, tj. da li je objavljen lični podatak, koji je medij mogao da izostavi ne dovodeći u pitanje interes javnosti da bude informisana.

U odabiru dimenzija izveštavanja koje će biti analizirane, oslanjali smo se na domaće zakonodavstvo, pre svega Zakon o javnom informisanju i medijima koji u glavi XII tretira informacije o ličnosti, kao i Poglavlje VII Kodeksa novinara Srbije i pratećih Smernica za primenu Kodeksa novinara Srbije u onlajn okruženju 2.0., kako je navedeno u prethodnom poglavlju.

Analiza kršenja prava na privatnost u izabranim onlajn medijima sprovedena je metodom **kvantitativno-kvalitativne analize sadržaja**.

Analizom je obuhvaćeno sedam medija za koje su prethodna istraživanja civilnog sektora i Saveta za štampu ustanovila da učestalo krše medijske zakone i novinarski etički kodeks. To su: Alo, Blic, Informer, Kurir, Nova, Novosti i Telegraf. Svi navedeni mediji su među top 10, po broju poseta (izvor: Gemius Audience), te imaju znatan uticaj na formiranje javnog mnjenja.

Uzorak je formiran na osnovu baze onlajn tekstova koje je za potrebe istraživanja pripremila agencija Picasa AI na osnovu zadatih ključnih reči. Uzorak za glavni izveštaj formiran je kao konstruisane dve nedelje u aprilu i septembru 2023. godine (april: 3., 7., 11., 15., 19., 23., 27., i septembar: 1., 4., 9., 12., 17., 20., 28.).

Inicijalna baza tekstova koju je BIRN dobio za analizu od agencije Picasa AI pokazuje da se brojni tekstovi (njih više hiljada u odabranim danima uzorka) baziraju na nekoj vrsti ličnih podataka ili da tretiraju podatke o ličnosti. Iz ovog uzorka, isključeni su tekstovi

iz sveta zabave ili sporta, kao i tekstovi koji nisu imali interakciju sa publikom. To znači da su obrađeni samo oni tekstovi koji su imali neku vrstu interakcije (likes, shares, komentare) na najpopularnijim društvenim mrežama. Ovakav način uzorkovanja omogućio je da se učestalost kršenja prava na privatnost sagleda spram medija, ali i da makar delimično uvaži i **faktor zainteresovanosti čitalaca**.

Za potrebe studije slučaja, baza je obuhvatila sve tekstove o masovnim ubistvima u školi „Vladislav Ribnikar”, u Dubonji i Malom Orašju, koji su objavljeni u petodnevnom periodu, od 3. do 7. maja 2023. godine.

Za potrebe ovog istraživanja kreiran je odgovarajući kodeks koji je obuhvatao sledeće kategorije (njih više od 40): koji događaj je bio centralni, da li se u naslovu/podnaslovu pojavljuju privatni podaci, teme, izvori, autorstvo, da li se izveštavanjem spekulise o toku istrage ili mentalnom stanju počinilaca, tip privatnog podatka koji je prekršen, upotreba „pojačivača“, da li postoji vizuelna identifikacija žrtve/počinioca/drugih oštećenih, vizuelna identifikacija i izvori vizuelne identifikacije.

Jedinica analize bio je pojedinačni medijski tekst određen u formalnom smislu naslovom (nadnaslovima, podnaslovima), potpisom autora, vizuelnih i audio-vizuelnih poruka i sl.

Metodologija istraživanja nastavak je prethodnih istraživanja iniciranih od strane BIRN-ove partnerske organizacije Partneri Srbija, a kontinuitet u istraživanjima i sličan metodološki pristup daje mogućnost komparacije podataka i dobijenih rezultata.

Intenzivno izveštavanje i učestalo kršenje prava

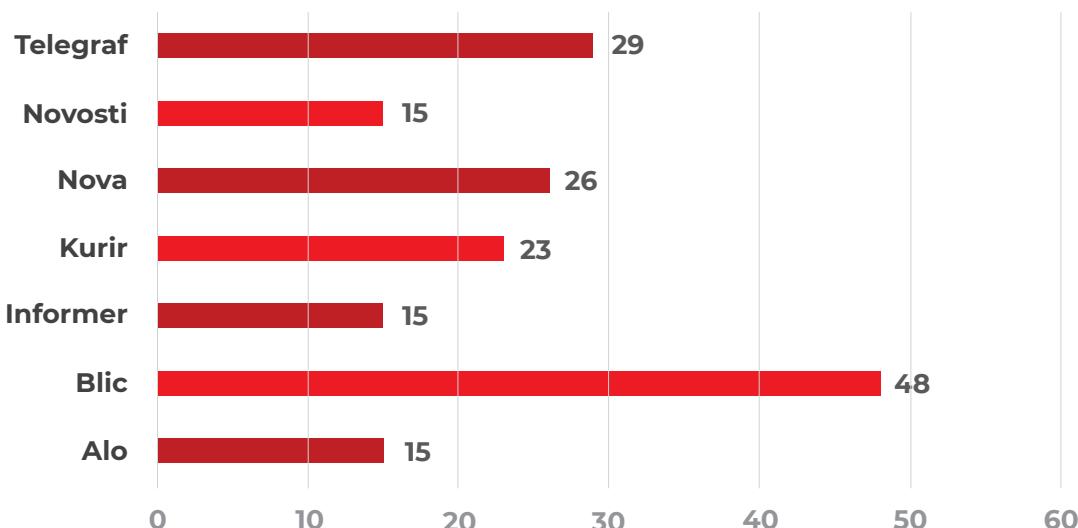
U digitalnom medijskom okruženju privatni podaci i **podaci iz ličnog života su više nego dostupni**, a sa njima raste i njihova upotreba u medijskim izveštajima. Ipak, intenzivno izveštavanje ne znači nužno i kršenje prava na privatnost.

Kako je ovo istraživanje bazirano isključivo na primerima koji nedvosmisleno ukazuju na praksu i trendove u kršenju prava na privatnost, uzorak koji je obuhvaćen analizom ima ukupno 171 medijski izveštaj. Ovo znači da su uzorkovani mediji **po danu pravili u proseku 12 prekršaja** (ili 2 po mediju/danu), što je trend koji je u skladu sa prethodnim istraživanjima koji su inicirali Partneri Srbija.

U poređenju sa podacima studije slučaja u vezi sa masovnim ubistvima, uočavamo da je **krizna situacija dovela do mnogo učestalijeg kršenja prava na privatnost** u odnosu na redovno izveštavanje (ukupno 237 izveštaja za pet obrađenih dana u odnosu na 171 povredu za dve nedelje).

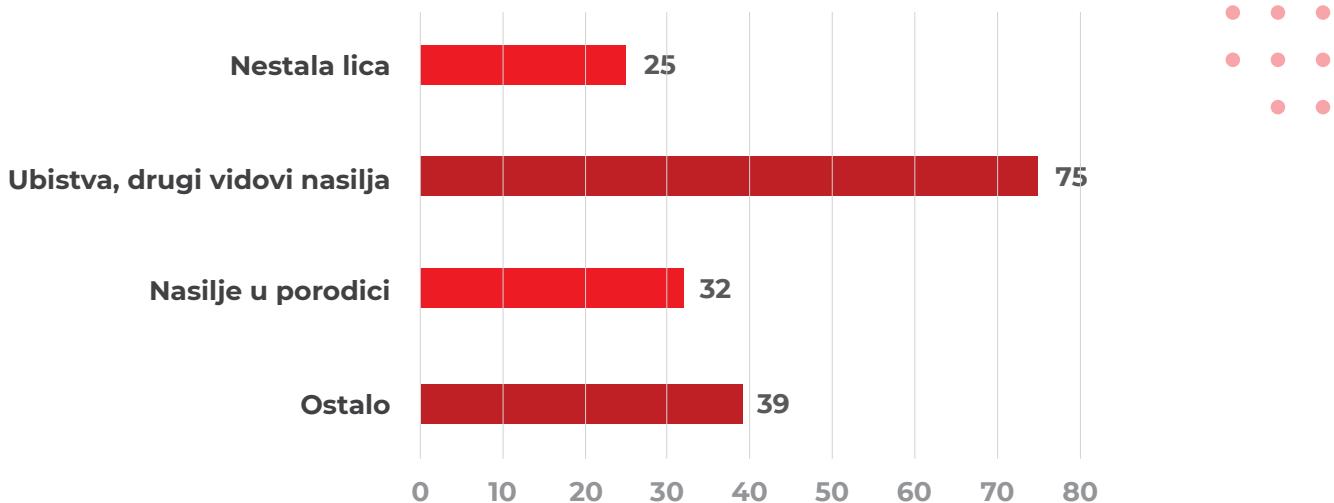
U našem uzorku ubedljivo najveći broj prekršaja bio je u vezi sa izveštavanjem o ubistvu devojčice u Ripnju, čak 35 prekršaja je u vezi sa ovim slučajem.

Distribucija prekršaja prati intenzitet izveštavanja – što mediji imaju veću produkciju (Blic i Telegraf su u vrhu), učestalije krše pravo na privatnost (Grafikon 1).

Grafikon 1. | Broj prekršaja po mediju

U distribuciji tema, dominiraju ubistva, i drugi vidovi nasilja, poput nesreća, samoubistava i sl. Slede ih teme porodičnog nasilja, kao i potrage za nestalim licima (grafikon 2).

Grafikon 2. | Distribucija tema

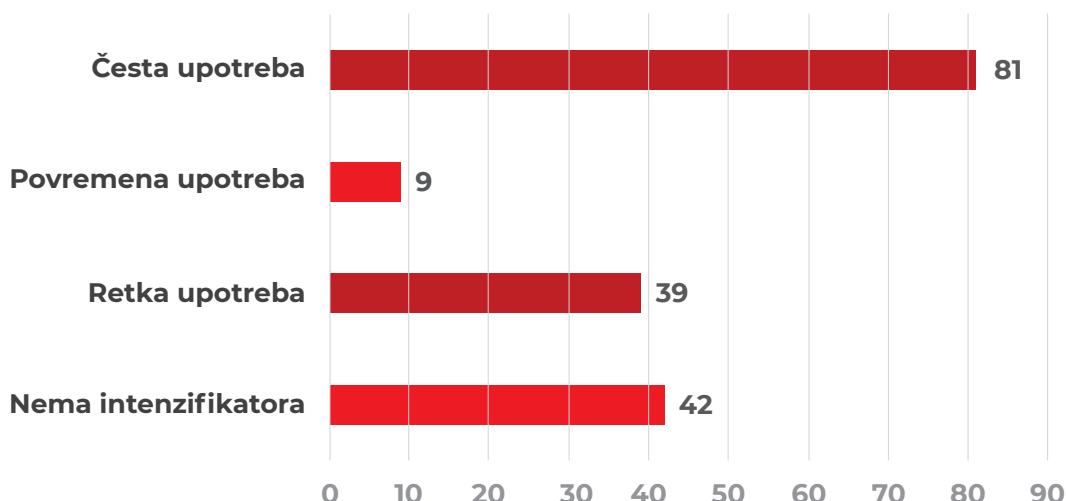
Broj tekstova je veći u odnosu na broj stvarnih događaja koji su povod izveštavanja. U uzorku koji je odabran, recimo, veliki broj tekstova nastao je na osnovu ubistva u Ripnju, delova suđenja za slučaj silovanja i polnog uznemiravanja Milene Radulović protiv Miroslava Aleksića, delova suđenja i prenošenju eksplisitnih detalja rada kriminalne grupe Veljka Belivuka, slučaja porodičnog nasilja i pronalaska teško zapuštene devojčice sa Zvezdare, slučajevi nestanka ili otmice dece.

Mnoge od ovih događaja mediji **prate intenzivno** (više izveštaja u toku dana, prate se aktuelnosti i dalji tok priče i sl.) ili u dužem vremenskom periodu, pa se može desiti da kontinuiranim izveštavanjem iznova krše prava na privatnost.

Kršenje prava počinje već u naslovu. Naše istraživanje pokazuje da se u 90 (od ukupno 171) izveštaja ili nešto više od polovine privatni podaci nalaze već u naslovu. Uz njihovu senzacionalističku obradu, oni osiguravaju emotivnu reakciju publike i „klikabilnost“ samih tekstova. Primeri takvih naslova su „BELIVUK SEKIROM SEKAO OSTATKE SPALJENOG TELA: Spasojević o ubistvu Gorana Mihajlovića – Skupili sve u džak i bacili sa Pupinovog mosta“ ili „Lidija će ostati bez prsta, ima sačmu u plućima: Jonel je upucao dok je držala sina (2) u naručju“.

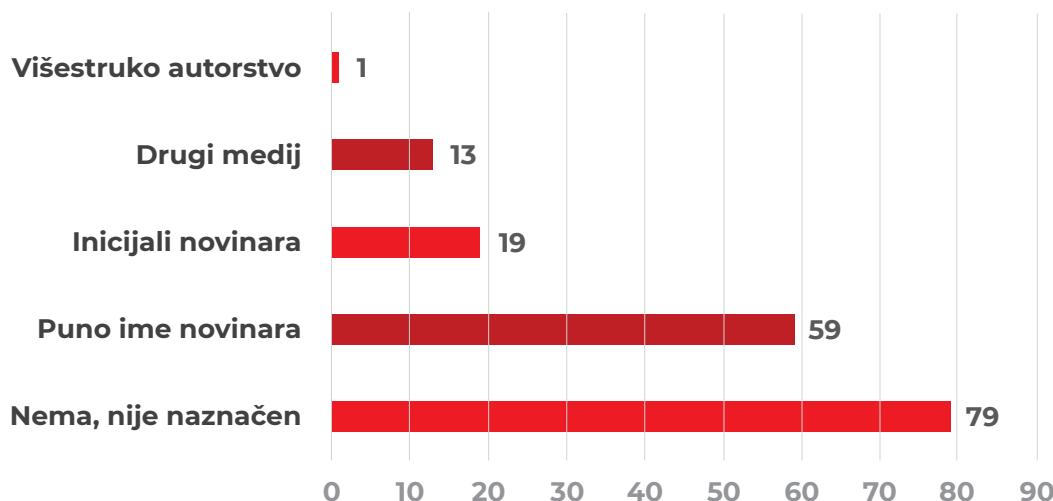
U svrhu povećanja klikova, **mediji često međusobno dele sadržaj i tekstove**. Tako se desi da se gotovo identični tekstovi ili sa minimalnim uređivačkim intervencijama nađu u dva različita onlajn medija. To, takođe, znači da se **multiplikuju i povrede privatnosti**. Primeri sličnih naslova u različitim medijima: PODIGNUTA OPTUŽNICA PROTIV OCA MONSTRUMA! Zbog zlostavljanja male Lane, sleduje mu robija! (Informer) i PODIGNUTA OPTUŽNICA PROTIV OCA MONSTRUMA SA ZVEZDARE (Novosti) i PODIGNUTA OPTUŽNICA PROTIV OCA IZ PAKLA Uroš je dve godine držao crku (8) zatočenu u stanu, tužilaštvo traži da bude osuđen na MAKSIMALNU KAZNU (Blic).

Kao što se vidi iz prethodnih primera, kao i iz Grafikona 3, česta je upotreba intenzifikatora, tj. **reči i fraza koje pojačavaju emotivnu reakciju**, i oni se pojavljuju na više mesta u istom izveštaju. Intenzifikatori su registrovani u gotovo polovini tekstova. To su fraze poput „dva stravična slučaja”; „manjak”; „jeziv slučaj silovanja”, „stravični zločin”, „delovi tela na gelenderu”; „jeziva scena”; „delovi tela su svuda okolo” i sl.

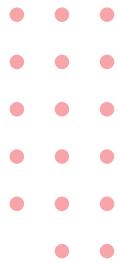
Grafikon 3. | Upotreba intenzifikatora

Neprofesionalizmu u izveštavanju dodatno doprinosi činjenica da **većina tekstova u kojima se krši privatnost nema naznačeno autorstvo**. U pojedinim slučajevima nema naznačenog autorstva nigde u tekstu, u pojedinim je potpisana „redakcija“, a za pojedine su istraživači prepostavili da je reč o tekstovima preuzetim od novinskih agencija koji nisu naznačeni kao takvi (grafikon 4.).

Grafikon 4. | Autorstvo

Maloletnici – posebno ugroženi

U godini kad se desilo masovno ubistvo u osnovnoj školi, u kom je devetoro dece izgubilo život, mora se konstatovati da su maloletnici, i inače, **jedna od najugroženijih grupa o kojoj se izveštava**.

Zakon o javnom informisanju i medijima, kao i Kodeks novinara Srbije imaju ugrađene **posebne mere i pravila kojima se štiti pravo maloletnih lica**. Kodeks, na primer, navodi da je „Novinar obavezan da osigura da dete ne bude ugroženo ili izloženo riziku zbog objavljivanja njegovog imena, fotografije ili snimka sa njegovim likom, kućom, zajednicom u kojoj živi ili prepoznatljivom okolinom“. Naše istraživanje pokazuje da se njihovo pravo krši u 85 slučajeva, i to najčešće u slučaju da su u statusu žrtve.

Dva najdrastičnija slučaja kršenja prava maloletnika koja su obrađena ovim uzorkom tiču se ubistva šesnaestogodišnje devojčice u Ripnju, kao i slučaja porodičnog nasilja kada je otac zlostavljao osmogodišnju devojčicu.

Identitet žrtve iz Ripnja ubrzo je postao poznat javnosti zbog objavljivanja njene **fotografije preuzete sa društvenih mreža**, mediji su analizirali njene poruke i postove, novinari su obilazili kuću u kojoj je boravila, a o njenom karakteru i ponašanju pričali su sa članovima porodice i anonimnim školskim drugarima.

U drugom slučaju, mediji sa mnogo eksplicitnih detalja opisuju uslove u kojima je devojčica živila, detalje zlostavljanja i njeno mentalno i fizičko stanje, tj. baziraju priče na zdravstvenim podacima koji se smatraju posebno osetljivim.

Sa stanovišta kršenja prava na privatnost, zanimljiv je i slučaj **izveštavanja o nestalim maloletnicima**. O njima se, u trenutku potrage, objavljuje velika količina privatnih podataka i fotografija, i javnost ima ulogu u njihovom pronalasku. Povrede nastaju u trenutku **kada te osobe budu pronađene, a mediji nastavljaju o njima da izveštavaju**, upoznajući javnost sa detaljima nestanka. Na primer, ovako Informer izveštava o pronalasku četrnaestogodišnje devojčice iz Ćuprije, pozivajući se anonimni izvor: „Ona je jedna veoma inteligentna devojčica, reklo bi se natprosečno. Iz Ćuprije je otišla vozom. Nije ponela telefon, jer je znala da bi ga policija pratila. Planirala je dva koraka unapred, ona je čak i menjala lokacije na kojima se skrivala, kako bi joj se teže ušlo u kraj. Dete je zaista snalažljivo, ali i pravi buntovnik“.

U slučaju povratka trinaestogodišnje devojčice iz Novog Sada, Telegraf prenosi da se devojčica sama javila policiji i navodi reči majke: „Čas kaže jednu čas drugu priču, kada budem saznala sve ja će vas zvati i sve će dati u medije“.

Posebno su potresne priče o nestalim osobama u trenutku dok se za njima traga. Obično su povod za izveštavanje **emotivni apeli roditelja i oni sami su izvor** fotografija i detalja o nestalim licima. Na primer, o nestanku osamnaestogodišnjaka iz Sremske Mitrovice za kojim se u tom trenutku tragalo već 12 dana, govorili su roditelji, strahujući da je izvršio samoubistvo nakon svađe sa devojkom. Kao dokaz, mediji objavljiju deo njegove poruke iz privatne prepiske sa WhatsApp aplikacije.

Osumnjičeni bez prava

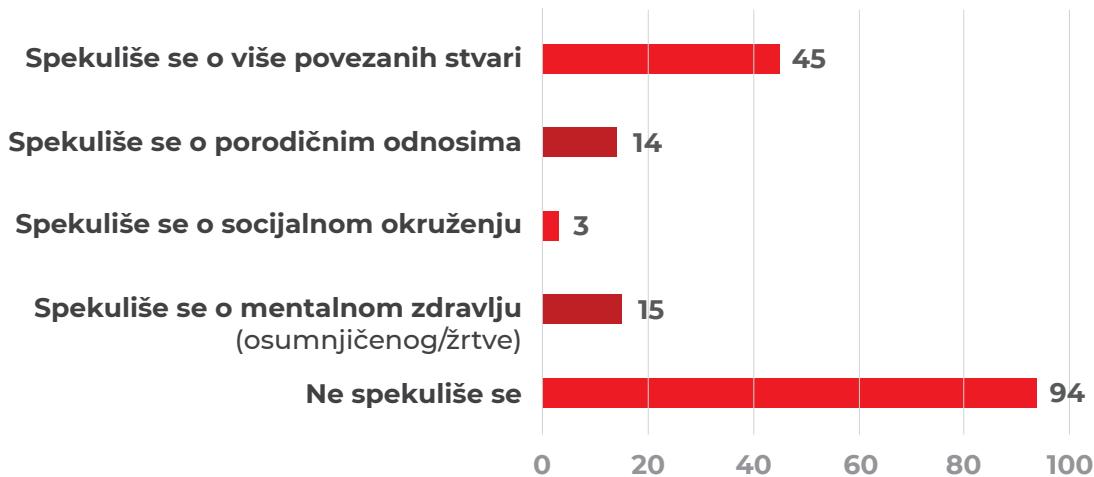

Iako ni maloletne ni punoletne žrtve **nisu osobe od interesa za javnost** i pravila profesije nalažu da se o njihovom identitetu ne izveštava, to pravilo se učestalo krši.

Privatnost odraslih osoba u ulozi žrtve prekršena je 77 puta, pokazuje naše istraživanje.

Analiza pokazuje da se najčešće krše prava odraslih osoba u slučaju kada su u **statusu osumnjičenih, uhapšenih ili optuženih**, i stiče se utisak da mediji smatraju da njihovo pravo na privatnost prestaje dobijanjem ovog statusa. Našim istraživanjem su detektovana 133 takva slučaja.

Privatnost žrtava i osumnjičenih dodatno se krši **spekulativnim izveštavanjem**, naročito u potrazi za motivima napada ili nesreća. Naše istraživanje pokazuje tu vrstu izveštavanja u 77 tekstova (grafikon 5.). Na primer, u jednom od tekstova se spekuliše da je motiv ubistava članova kriminalnih klanova (opremljen slikama žrtava) bila krvna osveta. U drugom tekstu se citira rodbina ubijene devojčice u Ripnju, pa medij u lidu navodi citat: „Kukao je da mu se bacaju vradžbine. Ja sam njega učila: “Idi lekaru, šta ti je, idi negde, obrati se nekome”. Jok! Ma, izgleda on nije čist. Ima on dva brata, a izgleda nisu ni oni čitavi, cela porodica“.

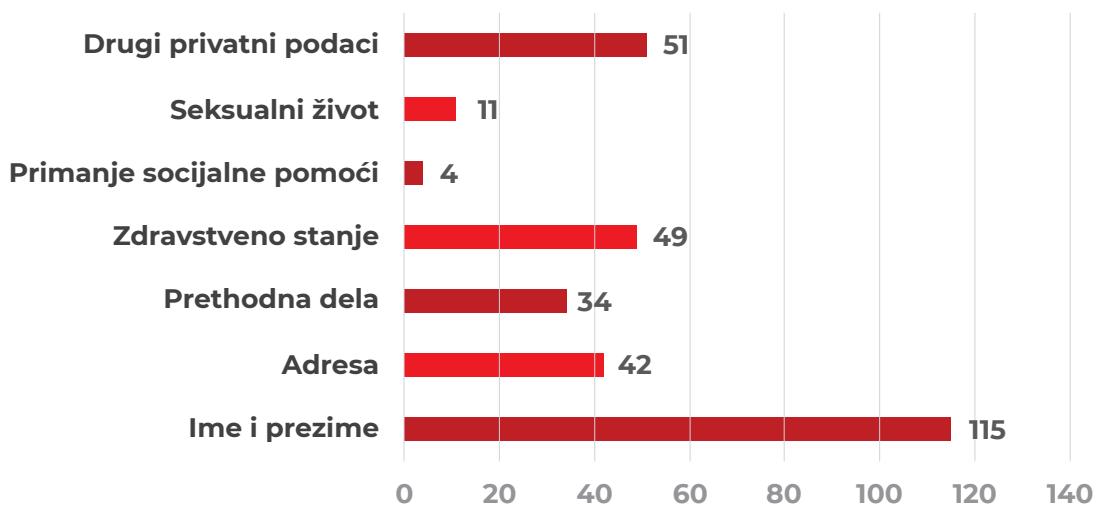
Grafikon 5. | Spekulacije o motivima

Važno je napomenuti, da većina lica kojima su kršena prava na privatnost nisu lica od javnog značaja, a deo medijskog izveštavanja nisu postali svojom voljom već spletom okolnosti. Kao takvi, **moraju uživati veći stepen zaštite** u odnosu na nosioce javnih funkcija ili onih koji se svesno izlažu pažnji medija.

Kršenje privatnosti lica koja jesu nosioci funkcija dešava se kao deo političkog miljea i **obračuna vladajuće stranke sa predstavnicima opozicionih stranaka**. Jedan od takvih tekstova objavljen je u Novostima, koje su prenele reči predsednika Srbije Aleksandra Vučića iz emisije Hit tvit na TV Pink. O svojim političkim protivnicima on

navodi da „Miroslav Aleksića nije mogao razred u srednjoj školi u Trsteniku da završi“, a Novosti objavljaju krupnu fotografiju svedočanstva na kom se vide ocene iz srednje škole ovog opozicionog političara.

Istraživanje dodatno pokazuje da su **ime i prezime lični podatak** koji se najčešće objavljuje i koji omogućava identifikaciju žrtava/osumnjičenih. Ono se pojavljuje u 115 (od ukupno 171) izveštaja. Sledi ih čitav niz podataka, o zdravstvenom stanju iako posebno osetljiv podatak, adresa stanovanja najčešće dostupna kroz fotografije, informacije o prethodno počinjenim delima (grafikon 6).

Grafikon 6. | Tip ličnih podataka koji je objavljen u medijima

Kao što je napomenuto u prethodno citiranom izveštaju o privatnosti Partnera Srbija, upravo je **mogućnost kontrole nad distribucijom informacija o nama samima** ključ u odbrani prava na privatnost. Uočeni trendovi, pak, pokazuju da ljudi koji postanu predmet medijskog izveštavanja gube kontrolu nad tokom, količinom i vrstom informacija o koje se o njima objavljuju.

Vizuelna identifikacija

Identifikaciji žrtava i osumnjičenih dodatno doprinosi objavljivanje fotografija. Vizuelna **identifikacija maloletne žrtve detektovana je u 15 slučajeva**, što je jedna od najgrubljih praksi kršenja prava na privatnost.

U slučajevima izveštavanja o maloletnim žrtvama uočavamo trend koji je prethodnim izveštajima označen kao **kvazi-anonimnost**, a to su slučajevi u kojima su zamagljene oči maloletne žrtve, ali se prepoznaju sve ostale konture lica. Ukoliko se ova fotografija upari sa fotografijom kuće ili zgrade u kojoj je žrtva živila, to su već dovoljni parametri za prepoznavanje. Dešava se takođe da se u prvim izveštajima o maloletnim žrtvama njihov vizuelni identitet učini neprepoznatljivim, ali da daljim praćenjem slučaja i povećanim „javnim znanjem“ o slučaju, opada i stepen anonimizacije.

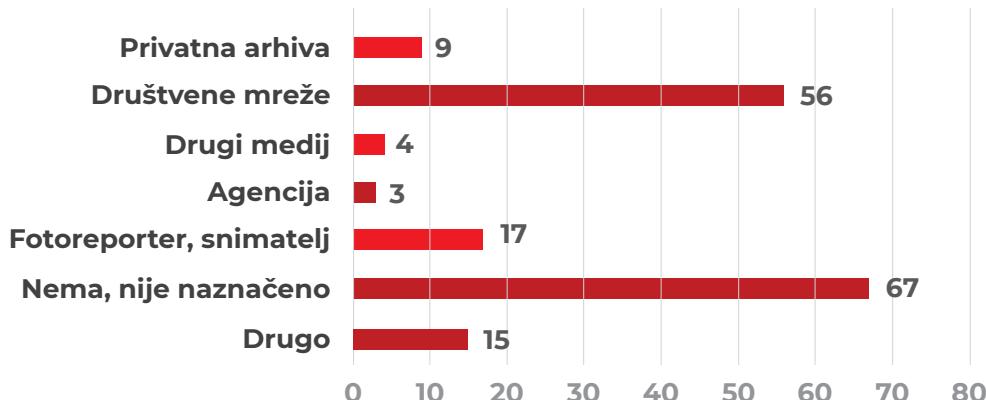
Identitet punoletne žrtve krši se objavljinjem vizuelne identifikacije 33 puta. Sa **najmanje novinarske pažnje objavljaju se fotografije osumnjičenog** – čak 84 puta.

Neka vrsta trenda u izveštavanju o tragičnim slučajevima pokazuje da se lica maloletnika donekle učine neprepoznatljivim, dok osumnjičeni u ovim slučajevima nemaju tu vrstu prava na privatnost. Njihove fotografije se prikazuju u celosti, bilo zahvaljujući njihovoj dostupnosti na društvenim mrežama bilo da one „iscure“ iz policijske istrage.

Ovaj nalaz je promena u odnosu na praksu vizuelne identifikacije koja je uočena u prethodnom istraživanju, kada su istraživači konstatovali da mediji viši stepen privatnosti pružaju osumnjičenima ili optuženima nego njihovim žrtvama, što je svakako pozitivna mada ne i dovoljna promena.

Vizuelnoj identifikaciji doprinosi **obilje podataka i fotografija koji su dostupni putem društvenih mreža**, kao što pokazuje grafikon 7, oni su izvor u gotovo trećini fotografija kojima se krši privatnost. Smernice za primenu Kodeksa novinara Srbije u onlajn okruženju 2.0 nalažu upotrebu fotografija i informacija sa društvenih mreža uz prethodnu saglasnost te osobe, osim u slučajevima kada interes javnosti preteže nad pravom na privatnost.

Osim toga, uočena je još jedna štetna novinarska praksa, a to je da **se autori fotografija (poput autorstva tekstova) ne potpisuju** ili ih nije moguće identifikovati.

Grafikon 7. | Izvor vizuelne identifikacije

Izvori iz anonimnosti

Kredibilnosti novinarskog izveštavanja doprinose i pouzdani izvori informacija. Pravila profesije nalažu da ti izvori budu pouzdani i javni, a da se anonimni izvori koriste samo kad je to nužno (na primer, u slučajevima uzbunjivača).

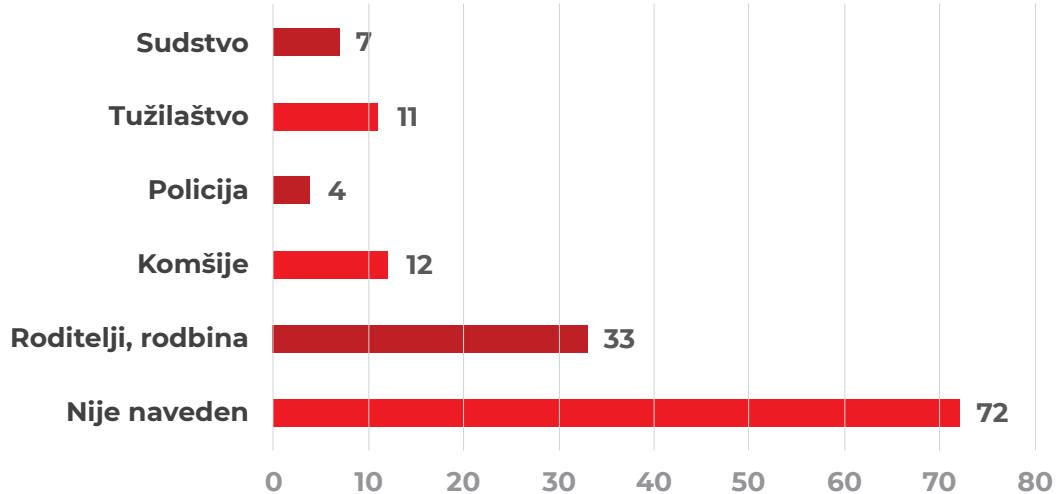
U našem istraživanju razlikovali smo dve vrste izvora, imenovane i neimenovane.

Među **najbrojnije imenovane izvore u tekstovima kojima se krši privatnost nalaze se porodica ili rodbina žrtava** (citirani 44 puta). Njihov odnos prema medijima je dvojak, pojedini roditelji ustupaju podatke o žrtvama tražeći pravdu ili koristeći moć medija, na primer, u slučaju nestalih osoba. Sa druge strane, postoje i tekstovi u kojima se vidi da su novinarske ekipe otišle na lice mesta i da su zamoljeni od strane porodice da ne izveštavaju (sami mediji navode ovu okolnost u izveštajima).

Na primer, izveštavanje o ubistvu devojčice u Ripnju bilo je intenzivno ne samo zbog prirode zločina, već i zbog toga što su brojni članovi uže i šire porodice devojčice davali izjave za medije, deleći brojne detalje iz privatnog života i spekulacije o motivima zločina. Ostaje otvoreno pitanje koliko su oni bili svesni moći medija i svoje uloge u informisanju javnosti.

Osim porodice i prijatelja, česti imenovani izvori dolaze iz policije/tužilaštava i oni obično obaveštavaju o toku istrage ili preduzetim radnjama.

Podatak koji zabrinjava, ipak, odnosi se na upotrebu izvora koji nisu imenovani ili ih istraživači nisu mogli identifikovati, a takvih je gotovo polovina (72 slučaja od 171 obrađenog teksta). Ovo je slučaj sa kratkim, faktografskim vestima ili namerna uređivačka odluka da izvori ostanu anonimni iako za tim, moguće, nije bilo potrebe (grafikon 8).

Grafikon 8. | Najčešće citirani imenovani izvor

U 17 slučajeva, mediji se pozivaju na „**izvor blizak istrazi**“ ili na činjenicu da im je „**fotografija ustupljena**“ i to upućuje na mogućnost curenja podataka iz institucija koje su upoznate sa istragom ili drugim aspektima rešavanja slučajeva.

U slučaju suđenja za ubistvo u Ripnju, mediji (Blic, Nova i Telegraf) izveštavaju o onome što se čuje kroz vrata sudnice (iz sudnice se čulo kako članovi porodice ubijene, optuženom viču „monstrume jedan ti ćeš moje dete da diraš“), bez obzira što je u tom trenutku suđenje zatvoreno za javnost. Ovo je jedan od primera grubljih kršenja pravila profesije.

Anonimni izvori u 35 slučajeva koje su sami mediji označili da dolaze iz porodičnog, rodbinskog ili komšijskog okruženja i njihove izjave se uglavnom koriste za svedočanstva o karakteru žrtve ili zločinca. Na primer, Nova prenosi izjavu anonimnog komšije u slučaju porodičnog nasilja: „Poznajem tog mladića iz viđenja, ali se ne družimo. Samo se javimo jedno drugom na ulici. Njega je već ranije hapsila policija a bio je i u zatvoru. Inače je iz dobre porodice, njegovi rade u inostranstvu, ali je on na svoju ruku“ ili Kurir o smrti nakon potrage za nestalom licem: „Vodio je zdrav način života, sportski je tip, atletske građe. Radio je u teretani i držao onlajn treninge. Živeo je sa bratom i majkom u Krnjači“, pričao je ujak o Tomislavu.

Izveštavanje iz suda – gde je granica privatnosti

Sa stanovišta rasprave o granicama privatnosti ističemo slučaj suđenja glumice Milene Radulović protiv učitelja glume Miroslava Mike Aleksića. U inicijalnom uzorku koji je formiran, bilo je 12 **izveštaja nastalih na osnovu svedočenja sa suđenja** (sa ročišta koja su bila održana u aprilu i septembru).

Izveštaji su bazirani na brojnim, vrlo eksplisitnim detaljima silovanja i polnog uznemiravanja kroz svedočenja glumice, i to u trenutku kada je ona bila maloletna. Primeri nekih od naslova: „ODVRATNO JE, LJUBIO ME ČOVEK KOJI JE 4 GODINE MLAĐI OD MOG DEDE: Glumica opisala sve užase iz škole Mike Aleksića! SILOVAO ME JE“ (Kurir), „Često sam plakala i povraćala, sve sam prolazila sama“: Devojka koja je među prvima prijavila da ju je Mika Aleksić obljudio svedočila na sudu“ (Nova).

Ipak, imajući u vidu da je **suđenje otvoreno za javnost**, kao i da je glumica sama istupila tražeći pravdu za sebe i druge žrtve, ovih 12 tekstova nije kodirano kao deo uzorka istraživanja o povredama privatnosti.

Sa druge strane, otvara se pitanje **mere, dobrog ukusa i uređivačke namere pri prenošenju ovako eksplisitnih detalja iz intimnog života**. Tekstovi poput ovih mogli bi da imaju vrednost za javnost ukoliko bi se fokusirali na prevenciju, načine prepoznavanja tehnika manipulacije i postupanje i prava žrtava.

Studija slučaja: izveštavanje medija o masovnim ubistvima u Ribnikaru i Malom Orašju i Duboni

U okviru monitoringa kojim smo pratili kršenja prava na privatnost i zloupotrebu ličnih podataka u medijskom izveštavanju, **poseban deo posvetili smo izveštavanju medija o događajima sa početka maja**, kada je u OŠ „Vladislav Ribnikar“ u Beogradu maloletni počinilac ubio 9 dece i čuvara škole, da bi samo dan kasnije u selima Malo Orašje i Dubona u okolini Mladenovca ubijeno još 9 ljudi, uključujući i dvoje maloletnih.

Uzimajući u obzir težinu ovih događaja koji su **obeležili godinu za nama**, kao i brojna evidentirana kršenja etičkih standarda u medijskom izveštavanju o njima, posebno smo analizirali izveštavanje tokom pet dana maja 2023. godine, od 3. do 7., kada su se događaji desili i kada je izveštavanje bilo najintenzivnije.

Ova analiza rađena je po istoj metodološkoj matrici i kodeksu, i odnosi se na isti uzorak medija koje smo pratili tokom dve konstruisane nedelje u aprilu i septembru 2023., a koji uključuje medije sa najvećim brojem evidentiranih prekršaja pred Savetom za štampu i koji su rangirani među prvih 10 po podacima Gemius Audience servisa.

Iako se uređivački pristup ovih medija kritikuje zbog nedostatka ozbiljnosti i etičnosti, tabloidi ostvaruju uspeh upravo privlačeći široku publiku koja traži brze i uzbudljive informacije. Za većinu tabloidnih medija kršenje prava na privatnost predstavlja model rada kojim povećavaju svoje prihode. Ova dva razloga nalaze se u pozadini najvećeg broja kršenja privatnosti, što ukazuje da u pitanju nije nepoznavanje novinarskih standarda, ili greška, već svesna uređivačka namera.

Ipak, medijsko izveštavanje može da ima ozbiljne posledice na društvo, ukoliko u njemu prevladaju **senzacionalizam, eksplisitne scene nasilja koje mogu da doprinosu fenomenu „imitatora“** (drugih koji žele da ponove isti zločin i dobiju istu pažnju javnosti), **manipulisanje činjenicama** o toku istrage ili pak stavljanje **fokusa izveštavanja na počinioca** umesto na žrtve, kršeći njihovo pravo na privatnost i zloupotrebljavajući lične podatke.

Fer je, ipak, reći da su interesovanje javnosti da bude informisana iz minuta u minut, neizvesnost i šok u prvim danima tragedije, pa i neiskustvo u praćenju ovakvih događaja, doveli do toga da su i **mnogi drugi mediji pod pritiskom prešli granicu etičkog izveštavanja**.

Kako se konstatiše u zajedničkom saopštenju Saveta za štampu i organizacija za zaštitu dece većina srpskih medija je, nažalost, u izveštavanju o majskim događajima zaboravila na elementarna pravila izveštavanja u situacijama koje uključuju veliki bol i šok. „Profesionalno izveštavanje, ... neophodno je kako bi se deca i odrasli, kao i celo društvo, imali priliku da se suoče sa traumom koju su doživeli“, piše u saopštenju.

U susret izmenama Kodeksa novinara Srbije, analiza koja sledi deo je inicijative da se u okviru profesionalne zajednice **pokrene debata o etičkim dilemama** sa kojima se mediji suočavaju u svakodnevnom radu, a posebno u vanrednim situacijama poput one u maju 2023.

Istraživački pristup

Nema sumnje da je **izveštavanje o majske događajima bilo vrlo intenzivno**. Primera radi, podaci koje je BIRN dobio uz pomoć alata baziranog na veštačkoj inteligenciji Picasa AI pokazao je u toku maja 2023. samo sedam onlajn medija koji su bili obuhvaćeni uzorkom našeg istraživanja (Nova, Informer, Kurir, Blic, Novosti, Telegraf, Alo) objavilo **preko 5300 tekstova** u kojima se ubistva u Ribnikaru i Malom Orašju i Duboni pojavljuju kao ključne reči. Očekivano **veliki je i tzv. engagement ili interakcija publike**, pomenutih 5300 tekstova ima preko 690 hiljada „lajkova“ i preko 190 hiljada komentara.

Metodološki pristup, analitički kodeks i uzorak medija su identični glavnoj analizi, a sama metodologija je detaljno objašnjena u poglavljju „Kršenje privatnosti u fokusu – metodologija istraživanja“ ovog izveštaja.

Uzorak je formiran na osnovu baze onlajn tekstova koje je za potrebe istraživanja pripremila agencija Picasa AI na osnovu zadatih ključnih reči. Baza je obuhvatila sve tekstove o masovnim ubistvima u školi „Vladislav Ribnikar“, u Duboni i Malom Orašju, koji su objavljeni u petodnevnom periodu, od 3. do 7. maja 2023. godine.

Inicijalna baza sadržala je 2.904 tekstova. U sledećem koraku ovi tekstovi su provereni i iz nje uklonjeni oni koji nisu zadovoljavali parametre uzrokovanja. Najveći deo odbačenih tekstova, njih 103, su bili duplikati, vesti i izveštaji bezmalo identične sadržine.

Duplikati su nastali tako što su redakcije u intenzivnom izveštavanju sa lica mesta menjale naslove i URL adrese. Iako ove promene nisu bile predmet analize, može se primetiti da su izmene nastajale kao korekcije prethodno iznetih netačnih informacija ili u pokušaju da se tragedije dramatizuju (na primer „NOVOSTI“ SAZNAJU: *Ranjeni u masakru u Mladenovcu u kritičnom stanju*”, promenjen u „NOVOSTI“ SAZNAJU: *Ranjeni u terorističkom aktu u Mladenovcu u kritičnom stanju*” ili „DETE MINISTRA MOMIROVIĆA BILO U ŠKOLI U MOMENTU PUCNJAVE Ovo je užas, poznavao sam čuvara, bio je divan prema deci”, promenjen u „DETE MINISTRA MOMIROVIĆA IDE U ŠKOLU NA VRAČARU Ovo je užas, poznavao sam čuvara, bio je divan čovek”.

Od preostalih tekstova za dalju analizu je **odabрано по 50 vesti i izveštaja iz svakog od medija**. Izabrane su one vesti sa kojima su korisnici imali najintenzivniju interakciju (engagement) na najpopularnijim društvenim mrežama (isključeni su tekstovi koji su imali 0 interakcije). Interakcija je merena kao zbir ukupnog broja lajkova, šerova i komentara po pojedinačnoj vesti. Ovakav način uzrokovanja omogućio je da se učestalost kršenja prava na privatnost sagleda spram medija, ali i da makar delimično uvaži i faktor zainteresovanosti čitalaca.

Ukupno je analizirano 350 medijskih sadržaja iz sedam izabranih medija. Jedinica analize bio je pojedinačni medijski tekst određen u formalnom smislu naslovom

(nadnaslovima, podnaslovima), potpisom autora, vizuelnih i audio-vizuelnih poruka i sl. Od 350 analiziranih sadržaja, u njih 237 (gotovo 70%) identifikovane su povrede privatnosti.

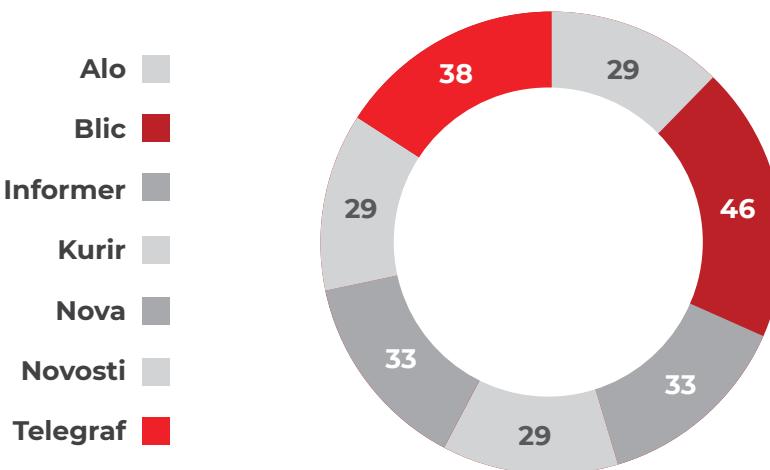

Senzacionalizam, kršenje privatnosti i curenje informacija

Kako je prethodno navedeno, ovim istraživanjem obuhvaćeno je i detaljno analizirano ukupno 237 tekstova u kojima su uočene povrede privatnosti, a koji su objavljenih u 7 onlajn medija. Imajući u vidu da je uzorak obuhvatilo 5 dana, možemo konstatovati da su navedeni mediji prekršili privatnost žrtava ili osumnjičenih **u proseku 47 puta na dan**. Treba imati u vidu da je uzorak istraživanja relativno mali u odnosu na produkciju ovih medija te se sa velikom sigurnošću može reći da je broj kršenja bio mnogo veći.

Broj tekstova kojima se krši privatnost u vezi sa **masovnim ubistvom u Ribnikaru je 172**, dok je onih koji su u vezi sa **ubistvima u Malom Orašju i Dubonim gotovo dva i po puta manje (ukupno 65)**, što je posledica i generalno manjeg obima medijskog izveštavanja o ovom događaju u odnosu na događaj u vračarskoj školi.

Kršenja prava na privatnost gotovo su jednakoraspoređena među uzorkovanim medijima, kao što pokazuje grafikon 9.

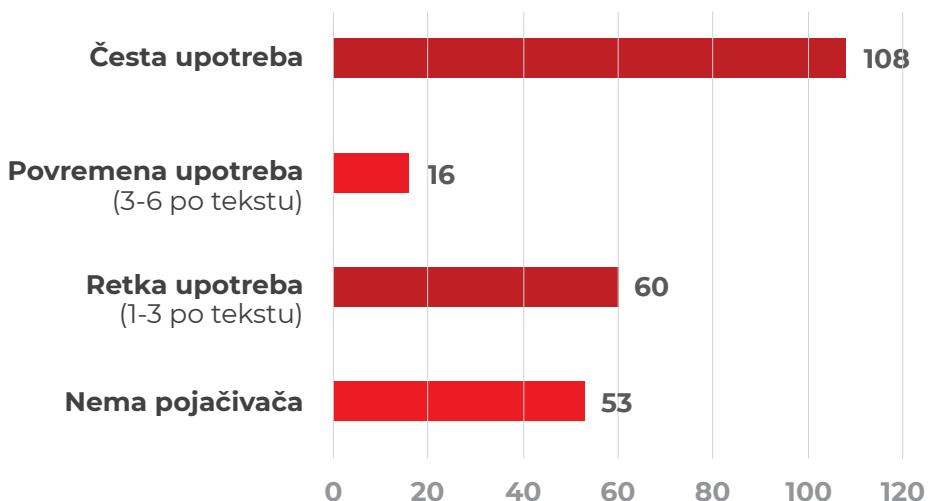
Grafikon 9. | Ukupan broj kršenja privatnosti, podela prema medijima

Ovako učestala i intenzivna kršenja prava na privatnost posledica su **tabloidne uređivačke politike** koju karakteriše pristrasno izveštavanje, isticanje ili prenaglašavanje senzacionalnih i dramatičnih elemenata kako bi se privukla pažnja čitalaca. Ova strategija često podrazumeva naglašavanje kontroverznih detalja, skandala ili emotivnih aspekata priča, često na štetu objektivnosti.

Pravo na privatnost se u 126 slučajeva (gotovo polovina) krši već u samom naslovu. U ostalih 111 slučajeva nisu nađeni privatni podaci u naslovu. Imajući u vidu da naslov u medijskom tekstu igra ključnu ulogu, jer je prva stvar koju čitalac primeti i često odlučuje da li će pročitati ceo tekst. Ovakav pristup nije nov, tabloidne onlajn medije karakterišu tzv. **klikbejt naslovi**, koji često koriste senzacionalistički ton, pitanja koja provociraju radoznalost, ili obećavaju neočekivane ili šokantne informacije.

Osim u naslovima, senzacionalizam se ogleda i u korišćenju „pojačivača“ ili intenzifikatora, termina i fraza koji će dodatno dramatizovati izveštavanje. To su, na primer, „monstruozn ubica“, „svirepi zločinac“, „krvavi pir“, „obesno, monstruozno dete“ i sl.

U našem uzorku ne samo da su konstatovane upotreba pojačivača, već i njihov intenzitet. Polovinu analiziranih tekstova karakteriše česta upotreba intenzifikatora, kao što pokazuje Grafikon 10.

Grafikon 10. | Upotreba „pojačivača“

Analizirani mediji bili su nešto **oprezniji u izveštavanju o toku istrage**. U 41 slučaju (od 237) se spekuliše o istrazi, policijskom saslušanju, tužilačkoj istrazi i sl. Novinarski standardi kažu da mediji moraju poštovati pretpostavku nevinosti sve do izricanja presude, kao i da svojim izveštavanjem ne smeju uticati na tok istrage.

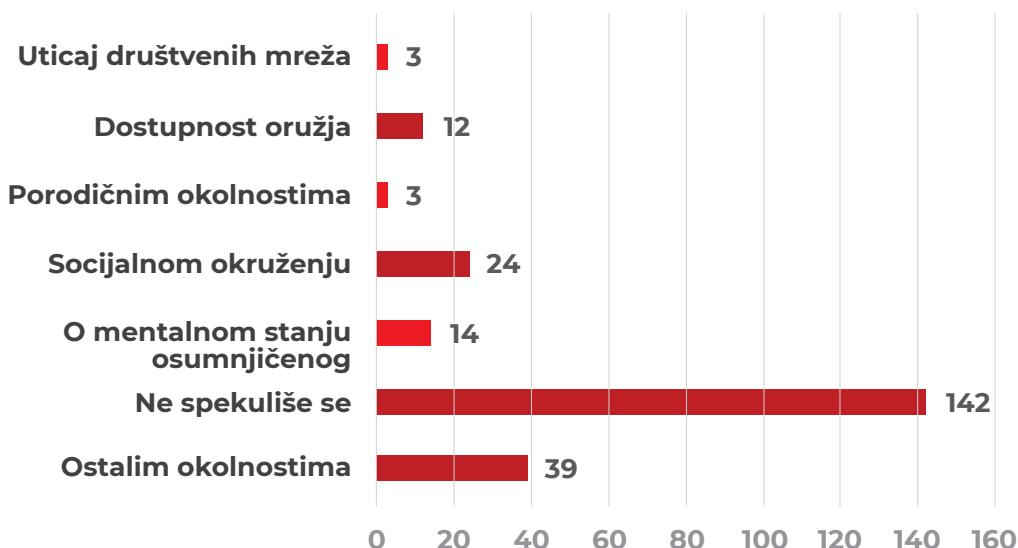
Međutim, više od samih medija, visoki **predstavnici državnih institucija kršili su pravo na privatnost** deleći detalje iz istraga. Kako je BIRN već izvestio, samo u prvih deset sati posle masovnog ubistva u Ribnikaru, predsednik Srbije Aleksandar Vučić i načelnik Policijske uprave Grada Beograda Veselin Milić objavili su niz podataka o deci koji nisu smeli da izađu u javnost.

Preuzimajući njihove izjave bez kritičkog otklona, mediji su poslužili kao kanal koji će dodatno pojačati štetne poruke i dalje distribuirati informacije kojima se krši privatnost.

Ovo su neki od primera naslova kojima se sugeriše da su mediji imali uvid u tok istrage ili da su preuzeли izjave zvaničnika koje su bile problematične: „SESTRI MASOVNOG UBICE POTREBNA PSIHOLOŠKA POMOĆ! Devojčica doživela traumu jer trpi veliki pritisak okruženja!“, „KOSTA PRE MESEC DANA HTEO DA UBIJE DRUGOVE U ŠKOLSKOM DVORIŠTU, ALI JE ODUSTAO! Načelnik Beogradske policije otkrio nove detalje o dečaku ubici“, „OCU DEČAKA KOJI JE POČINIO MASAKR ODREĐENO ZADRŽAVANJE Ostaje iza rešetaka, a evo za šta se tereti“, „VUČIĆ OTKRILO ŠOKANTNE REČI TERORISTE Kad ga pitate što je pobio ljudе, a on kaže OMALOVAŽAVANJE“, „DEČAK SE OD SADA NALAZI U POSEBNOM DELU NEUROPSIHJATRIJE Vučić o tragediji u školi u Beogradu“.

Tragajući dalje za detaljima privatnog života žrtava, a naročito počinilaca, i potencijalnog motiva koji su doveli do strašnih zločina, analizirani mediji su u 95 tekstova (40% tekstova) kroz izveštavanje **spekulisali o motivima napada, načinu napada i stanju svesti napadača**, kao što pokazuje Grafikon 11.

I ova praksa je nespojiva sa profesionalnim novinarstvom.

Grafikon 11. | Spekulacije o motivima zločina

Alo, na primer, istog dana kad se desilo ubistvo u vračarskoj školi u lidu teksta navodi: „Kako prenose mediji, dečak je navodno bio pod dejstvom narkotika i navodno je već duže vreme bio depresivan i da je prošle godine promenio školu“, uz naslov koji glasi: „ŠTA SE DESI U GLAVI DEČAKA (14), PA POSTANE HLADNOKRVNI UBICA?“.

Čije pravo na privatnost je ugroženo?

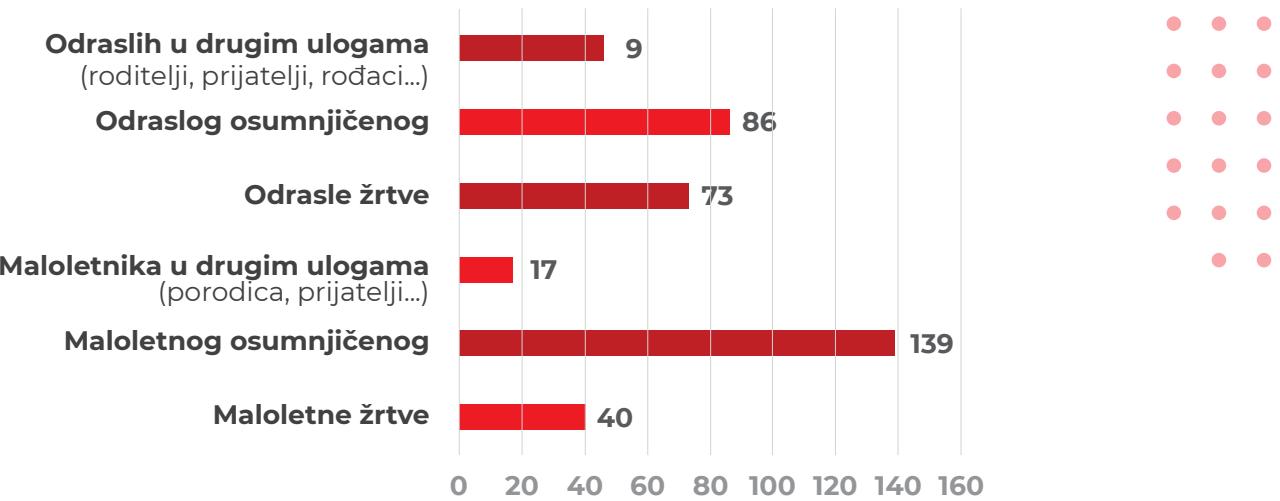
U našem istraživanju razlikujemo dve grupe lica čije je pravo na privatnost ugroženo medijskim izveštavanjem – maloletne i punoletne osobe. Medijsko izveštavanje o maloletnicima podleže posebnim pravilima, koji su propisani i medijskim zakonodavstvom, ali i Zakonom o zaštiti podataka o ličnosti.

Osim toga, razlikujemo lica koja su žrtve, osumnjičeni, ali i lica u drugim ulogama (prijatelji, roditelji i sl.) koja su pogodena tragedijama.

Rezultati pokazuju da se **prava maloletnog osumnjičenog krše u najvećem broju slučajeva** – 139, ali **odraslog osumnjičenog** u slučaju masovnog ubistva u okolini Mladenovca (ukupno 86), kako pokazuje Grafikon 12.

Kako pokazuju podaci, kršenja prava su višestruka, pa se je broj prekršaja veći u odnosu na ukupan broj analiziranih tekstova jer je konstatovana povreda privatnosti više lica u jednom tekstu.

Grafikon 12. | Broj povreda privatnosti

Intruzije privatnosti naročito su drastične ako su u medijima **objavljeni podaci koje se smatraju osetljivim**. Prema Zakonu o zaštiti podataka o ličnosti to su svi podaci koji mogu da identifikuju žrtvu/osumnjičenog (ime, adresa i sl.), kao i podaci koji se smatraju posebno osetljivim (na primer, o prethodnim delima, zdravstvenom stanju, primanju socijalne pomoći, etničkoj pripadnosti, rasi, veroispovest, seksualnom životu i seksualnoj orijentaciji). I u ovom segmentu smo uočili višestruke povrede podataka o ličnosti, kako pokazuje Grafikon 13.

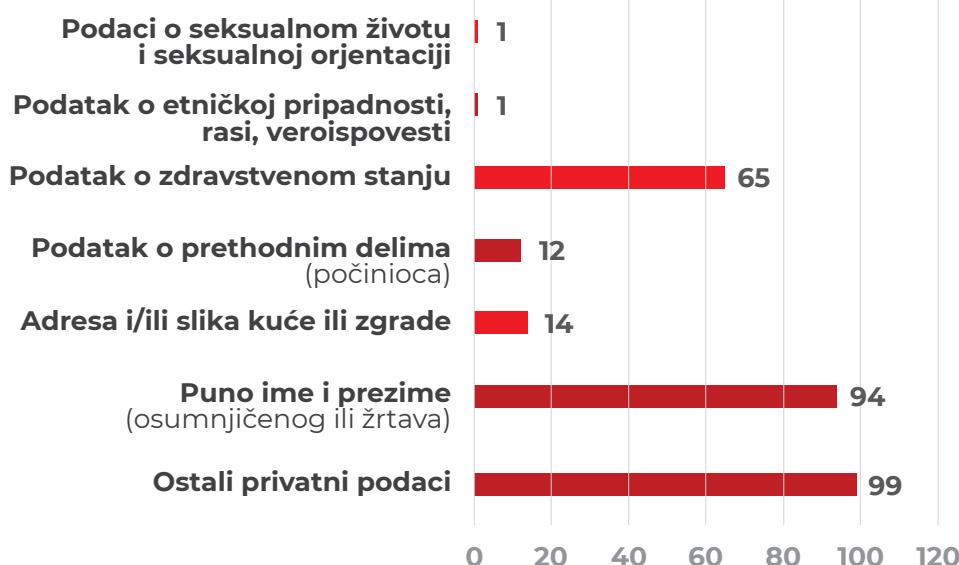
Blic, na primer, prenosi vest koju je originalno objavio portal Novosti, na kojoj je **fotografija kuća** u kojoj su živele dve žrtve iz Malog Orašja. Glavni izvori za priču su neimenovane komšije koji komentarišu i porodicu žrtava, ali i ubice. Dodatno, u samom tekstu citiraju **komšije koje traže od medija da poštuju bol roditelja i da se uzdrže od traženja izjava** od roditelja poginulih.

Portal Alo, uz puno ime i fotografiju osumnjičenog za masovna ubistva u Malom Orašju i Dubonji navodi: „da Blažić ima burnu prošlost, što dokazuje i ekskluzivni snimak kojem je portal Republika došao u posed, kao i fotografije, na kojima se jasno vidi da je svirepi zločinac prošlog leta orgijao sa bivšom učesnicom rijalitija “Zadruga” i starletom Deniz Dejm“.

Najčešće su objavljivani **ime i prezime** žrtava i osumnjičenih, kao i **podaci o zdravstvenom stanju**, najčešće iz pokušaja da se utvrde uzroci koji su doveli do ovako masovnih tragedija. Moramo napomenuti da su neki od ovih podataka bile **dezinformacije i kasnije demantovane od strane nadležnih institucija** (na primer, da li je dečak koji je počinio zločin u Ribnikaru bio žrtva vršnjačkog nasilja) ili su pak iscurele iz istrage (na primer, tekstovi o ponašanju počinilaca u vreme policijskog ispitivanja ili ponašanja u zdravstvenoj ustanovi).

Iako domaće zakonodavstvo i samoregulatorna pravila generalno smatraju da je objavljivanje podataka o maloletnicima, naročito u tragedijama poput vršnjačkog nasilja, ubistva ili samoubistva, nespojivo sa novinarskom praksom, mora se, ipak, konstatovati da pravila nisu dovoljno razrađena i daju tek širok okvir za postupanje novinara.

Svetski mediji (naročito američki) u svojim smernicama **ističu razliku u tretmanu osumnjičenih i žrtava**. Opšti konsenzus je da se imena osumnjičenih ne spominju i da se mediji što manje njima bave kako bi se izbegla njihova nemamerna glorifikacija. Sa druge strane, preporuka je da se kroz izveštavanje slave žrtve, njihov život i iskustva. To je moguće jedino uz njihovu identifikaciju i zadiranje u privatni život.

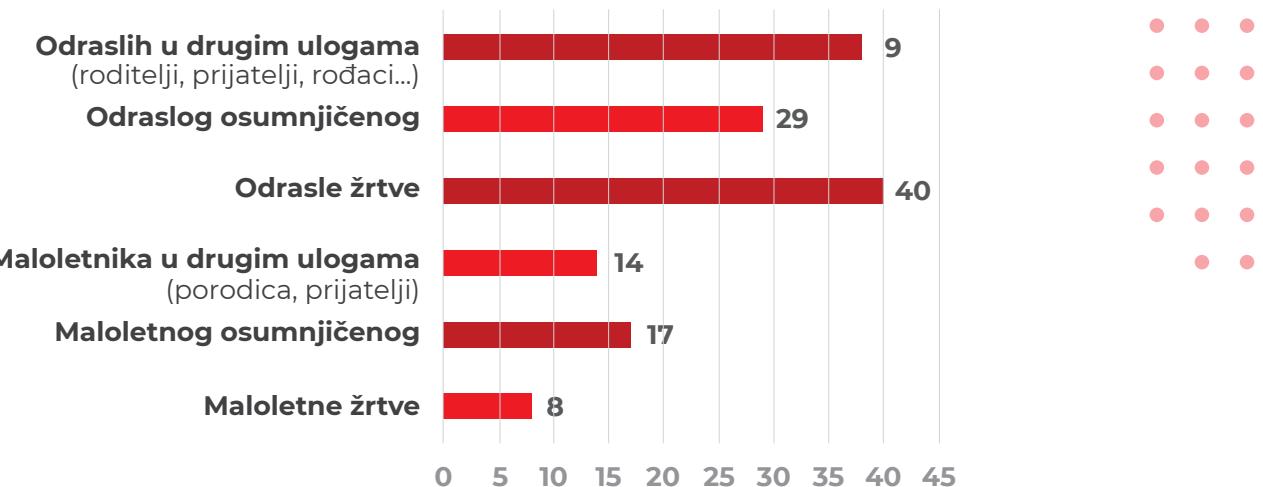

Grafikon 13. | Vrsta i broj objavljenog podatka

Istraživanjem smo merili i **zastupljenost fotografija koje donose vizuelnu identifikaciju**, kao i na grupe lica koja su identifikovana. I ovde se pravila razlika između maloletnika i punoletnika, prikazanih u različitim ulogama (osumnjičeni, žrtva, ostale uloge), kako pokazuje Tabela 6.

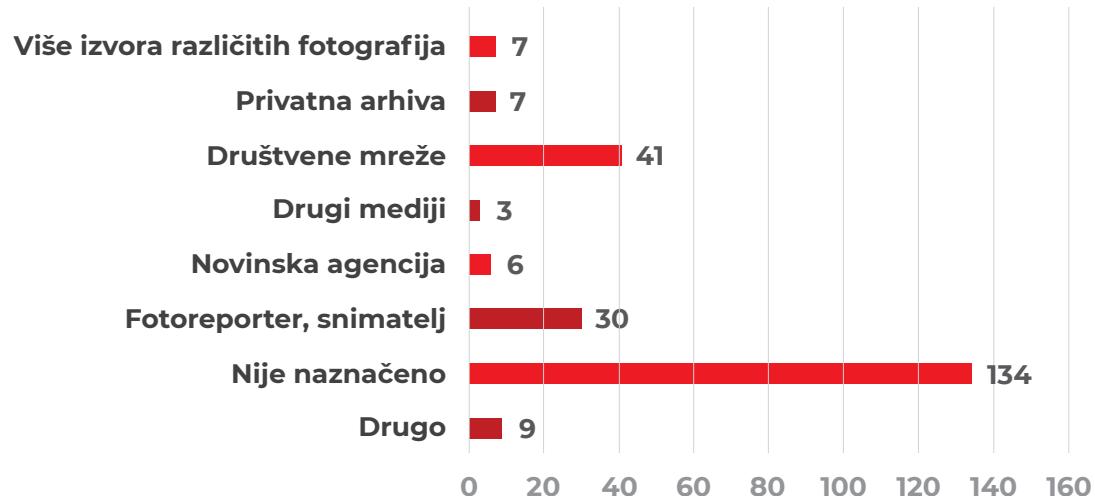
Uočena su dva dominantna tipa fotografije – generičke fotografije sa lica mesta ili zvaničnih konferencija za štampu ili pak fotografije žrtava i osumnjičenih.

Najproblematičnije su **fotografije maloletnika u kojima se oni vide u potpunosti** ili pak, u kojima su **samo oči zatamnjene ili zamućene, ali se vide konture lica**. Ovakav nivo obrade fotografija nije dovoljan da bi se obezbedila anonimizacija. Informer, na primer, ide korak dalje i objavljuje fotografije, dobijene od neimenovanog izvora, na kojima se vidi otac dečaka koji je osumnjičen za ubistva u osnovnoj školi i sa njim maloletno dete, za kog se prepostavlja da je izvršilac.

Grafikon 14. | Broj tekstova u kojima postoji vizuelna identifikacija

Za fotografije je utvrđivano poreklo, odnosno da li su ih mediji sami napravili, preuzeli od novinskih agencija ili drugih medija, sa društvenih mreža i iz privatne arhive (Grafikon 15). Sa stanovišta novinarske prakse problematično je to što za **više od polovine analiziranih tekstova nije bilo moguće utvrditi ko je izvor fotografija**, kao i to što je jedan deo spornih fotografija preuzet sa profila društvenih mreža, koje se smatraju validnim novinarskim izvorom iako traže pažnju pri korišćenju i dodatnu verifikaciju. Tako, na primer, Blic donosi vest o zdravstvenom stanju nastavnice istorije koja je teško ranjena u pucnjavi u vračarskoj školi, preuzimajući fotografiju sa njenog profila na društvenim mrežama.

Grafikon 15. | Izvori vizuelne identifikacije

Teme i izvori

Istraživanjem smo izdvojili dve ključne dimenzije medijskog izveštavanja – teme i izvore – u vrednovanju profesionalnog odnosa u obradi teme.

Kako Grafikon 16 pokazuje, analizirani mediji u **najvećem broju tekstova bavili su se osumnjičenim**, što je suprotno preporukama dobre novinarske prakse. Po brojnosti, prate ih tekstovi koje su izveštavali o aktualnostima o samim događajima.

Sa stanovišta etike, problematični su i **tekstovi nastali na sahranama**. Oni ne samo da krše privatnost i žrtava i porodice i prijatelja, već i nepotrebno uzbudjuju javnost emotivnim scenama bola i tuge.

Grafikon 16. | Teme

Jedno od centralnih pitanja kada se radi narušavanju privatnosti jeste i ko su medijski izvori. Kodna šema je razlikovala imenovani i neimenovane izvore. Oni su dodatno razvrstani u odnosu na događaj (žrtve, osumnjičeni, očevici), institucije (policija, sudstvo, tužilaštvo, zdravstvo itd.) i lica čija privatnost je izložena u medijima (rodbina, komšije, prijatelji, poslodavci).

Najveći broj imenovanih izvora (osoba koje su pod punim imenom i prezimenom davale izjave za medije) **dolazi iz policije** (19), **predsednik** je izvor u 17 slučajeva i **roditelji iz zajednice** u 13. U velikoj većini tekstova nije bilo moguće identifikovati izvor ili su u pitanju bile kratke vesti gde se faktografski izveštavalo o događajima.

Pozivajući se na neimenovane izvore, analizirani mediji su se mahom pozivali na svedočenja roditelja iz zajednice. Telegraf, na primer, donosi priču neimenovanog dečaka koji se navodno spasao sigurne smrte krijući se iza mrtve drugarice.

Preporuke

U okviru šire medijske zajednice treba pokrenuti pitanja razrade postojećih etičkih pravila koja bi mogla doprineti konkretnijim smernicama za postupanje, a ovde izdvajamo nekoliko preporuka novinarima koji bi mogli da unaprede standarde izveštavanja:

1. Novinari bi trebalo da se pridržavaju **zakona i samoregulatornih pravila**, kao i pravila dobre novinarske prakse. Dodatno, mediji bi mogli da razviju svoja **interna pravila** koja bi dalje razradila odredbe zakona i kodeksa.
2. Kada se dogode tragični događaji, mediji imaju ključnu ulogu u pravovremenom i tačnom informisanju javnosti, ali ne treba potceniti i njihovu **ekspresivnu ulogu** u podizanju svesti i pokretanju diskusije o uzrocima tragedija kao i potencijalnim rešenjima.
3. U trenucima velikih tragedija, za novinare je od suštinskog značaja da se pridržavaju etičkih smernica i profesionalnih standarda, te da izveštavaju **odgovorno i sa posebnom osjetljivošću i empatijom** prema zajednicama koje su pogodene.
4. Etičko izveštavanje o masovnim ubistvima podrazumeva pristup koji je **usmeren na žrtvu**, iskustva i priče žrtava i njihovih porodica, umesto (namernog ili nemernog) skretanja pažnje na počinitelja. Ovaj pristup pomaže humanizaciji žrtava i pomeranje fokusa sa napadača na žrtve.
5. Novinari treba da se **uzdrže od spekulacija o motivima, uzrocima ili drugim detaljima** dok nadležne institucije ne prikupe dovoljno dokaza koje mogu podeliti sa javnošću. Spekulativno izveštavanje doprinosi širenju dezinformacija.
6. Novinari treba da budu **oprezni u korišćenju eksplisitnih detalja, fotografija ili snimaka koji bi mogli da uznemire publiku** i nepotrebnog senzacionalizma. U izveštavanju treba naći meru u količini i kvalitetu informacija koje doprinose informisanju u odnosu na one koji bespotrebno uznemiravaju javnost.
7. **Sadržaj sa društvenih mreža treba koristiti sa posebnom pažnjom** i samo ukoliko njegovo objavljivanje služi u javnom interesu.
8. Iako su **suđenja otvorena za javnost**, mediji i u tim slučajevima treba da postupaju sa dužnom pažnjom i odgovornošću, imajući u vidu poštovanje privatnosti i dostojanstva ličnosti.
9. Pružanje konteksta i osnovnih informacija o **širim društvenim pitanjima**, kao što su kontrola oružja ili mentalno zdravlje, može pomoći javnosti da razume kontekst u kom se desio incident. Ovakav pristup pomaže da se izbegne preterano pojednostavljanje i banalizacija, a promoviše sveobuhvatnije razumevanje događaja.